

De åldrandes miljö i ett föränderligt samhälle

Birgitta Odén

Birgitta Odén är professor vid Historiska institutionen i Lund. Hon ger här en presentation av ett forskningsprojekt om de åldrandes sociala villkor i ett samhälle i förändring — från det förindustriella, agrart inriktade samhället med sina ospecificerade arbetsuppgifter, där de åldrande av kulturella och sociala skäl inte framträdde som en distinkt grupp, och över till det industriella samhället med sina specialiserade arbetsuppgifter och växande tekniska komplexitet, där de åldrande allt mer segregeras från de produktiva åldrarna. I takt med växande resurser och med en dominerande fördelningsideologi sökte man genom pensionssystem och försäkringar ge de åldrande elementär trygghet.

Det nyligen inledda forskningsprojektet siktar till att belysa hur långsamma förändringar i samhället påverkat de åldrandes villkor och vilka lösningar på vårdproblemet som växt fram i olika sociala miljöer och i skiftande konjunkturlägen. Projektet, som är placerat vid Lunds universitet, har kontakter med flera andra pågående projekt, där man studerar långsiktiga strukturförändringar och deras inflytande på den demografiska och sociala miljön.

Forskningsläget

Nyare historisk forskning har klart kunnat visa det ur biologisk synpunkt märkliga förhållandet, att sociala åldersgrupper — av typen "barn", "ungdom", "åldrande" — först relativt sent framträder som en kulturellt och politiskt uppmärksammat företeelse. I det förindustriella och traditionella samhället var den sociala integrationen mellan de olika åldersgrupperna väl genomförd. I vårt eget moderna industrisamhälle är det i stället

segregeringen mellan de åldersrelaterade stadierna, som är det mest frapperande (6,26). Vi uppfattar nu olika livsfaser som kulturellt specifika och avgränsade.

I sin banbrytande bok *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (1960) påpekade den franske socialhistorikern Philippe Ariès, att intresset för barndomen som ett socialt och kulturellt fenomen bröt igenom först under 1800-talet som en följd av specifika förhållanden i det föränderliga samhället, främst barnarbetets upphörande och framväxten av en obligatorisk barnundervisning (4). Bakom denna förändringsprocess söker modern socialhistorisk forskning efter teknologiska och ekonomiska förändringar i det industrialiserade samhället (22).

Motsvarande strukturella förändringar i samhället under senare delen av 1900-talet har skapat ett liknande läge, när det gäller den åldrande befolkningen. I det traditionella, odifferentierade och lågt specialiserade samhället var de åldrande föga avgränsade från andra åldersgrupper. Med stigande krav på effektivitet och anpassning till teknisk förändring kom de äldre att segregeras från de produktiva grupperna i samhället. Samtidigt började intresset för åldringarna och deras problem framträda i den socialpolitiska debatten (3, 23, 26).

Ett intensivt intresse för detta stadium i livscykeln märks för närvarande både på den politiska

Med stigande krav på effektivitet och anpassning till teknisk förändring kom de äldre att segregeras från de produktiva grupperna i samhället.

arenan och inom forskningen. Under de senaste tio åren har som bekant debatten om de åldrande varit intensiv. Några exempel: i Sverige sökte lundapolitikern Per Gahrton väcka opinion (10), i flera kommuner inventerades under 1960-talet åldringarnas sociala miljö, i Jönköping upprättades ett gerontologiskt forskningsinstitut, i Lund fick vi 1975 vår första beteendevetenskapliga kurs i "åldrandet" och 1976 höll Världshälsoorganisationen en konferens i Stockholm kring de åldrandes medicinska problem.

Bakom denna förändring i intresset för de åldrandes problem ligger ytterst strukturella förändringar i ålderssammansättningen, som kan belysas med följande siffror över de olika åldersgruppernas procentuella andel av befolkningen vid olika tidpunkter:

Sverige	0—14	15—64	65—
1850	33 %	62 %	5 %
1900	32 %	60 %	8 %
1950	23 %	67 %	10 %
1965	21 %	66 %	13 %

Källa: Historisk statistik tab. 19.

Denna utveckling är inte unik för Sverige. Den framträder i hela den industrialiserade, västliga världen och kan i första hand förklaras av minskade födelsetal. I vårt västra grannland noterar man sålunda följande förändringsprocess, låt vara i något mjukare tempo än i Sverige:

Norge	0—14	15—64	65—
1801	35 %	60 %	5 %
1925	31 %	62 %	7 %
1970	24 %	63 %	13 %

Källa: S. Dyrvik i *Syn og Segn*, 1974/2.

Strukturförändringen kan — under förutsättning av fortsatt minskning i reproduktionen — leda till att vi är på väg mot ett samhälle, där var femte människa är pensionär. Detta förhållande föranleder den norske historikern Ståle Dyrvik till

följande lakoniska kommentar: "Framtida høyrer dei gamle til." (8).

Men det är inte bara den demografiska strukturförändringen, som fört in de åldrandes problem i centrum för politikens och forskningens intresse. Viktigare är kanske de förväntade konsekvenserna av förändringen. Problemet är inte främst ekonomiskt — hur minskande åldersgrupper i produktiv ålder skall kunna försörja växande äldre åldersgrupper med krav på oförändrad status även efter pensionering. Allvarigare är kanske problemet, hur omsorgen och vården av de åldrande skall organiseras i ett samhälle, där *bristen på tillgänglig tid* framstår som ett allt mer akut problem (16).

En annan förändringsprocess är också värd att uppmärksamma och det är den ökande medellivslängden. Från åren 1751/1790 ger den svenska befolkningsstatistiken uppgiften, att medellivslängden för män var 34 år och för kvinnor 37. Hundra år senare har siffran ökat till 41 år för män och 44 år för kvinnor. Men efter ytterligare hundra år är förändringen dramatisk — för män gäller nu siffran 71 år och för kvinnor 74. Den viktigaste orsaken till denna förändring är nedgången i spädbarnsdödligheten. Den som lyckades uppnå 15 års ålder hade redan på 1700-talet stora möjligheter att nå upp i ålderdomsåldern. Men nedgången i spädbarnsdödligheten svarar inte för hela förändringen. Granskar vi den *återstående medellivslängden* för män och kvinnor, som uppnått 55 års ålder, framträder följande serie:

Sverige	män	kvinnor
1751/90	15	16
1851/55	15	16
1881/90	18	20
1911/20	20	21
1951/60	21	23

Källa: Historisk statistik tab. 42 samt material s. 36 f.

Bakom denna tillväxt av de medellålders chanser till en längre period som gamla ligger de medicinska och hygieniska framstegen, som slog igenom med full kraft upp i de allra högsta åldrarna

=====

Hur skall omsorgen och vården av de äldre organiseras i ett samhälle, där bristen på tillgänglig tid framstår som ett allt mer akut problem.

=====

under åren efter andra världskriget. Idag har en kvinna, som fyller 80 år, ännu — statistiskt sett — rätt att räkna med 6 eller 7 år ytterligare att leva. Även denna förändringsprocess har välkända och svårbemästrade konsekvenser: överlevnad, ja, men ofta under former som måste betecknas som plågsamma och mänskligt förnedrande.

I de aktuella diskussionerna om åldringsvårdens former i det framtida samhället höjs allt oftare röster som pläderar för en återgång till äldre samhällens lösningar av de äldrandes problem (sådana lösningar kritiserats i 27, 10). Man föreställer sig gärna, att det förindustriella samhället gav de äldre ett mera meningsfullt liv: de tillhörde stora sammanhållna familjer, som sörjde för dem lekamligen och andligen, och de kunde stanna kvar i sitt arbete, låt vara med mindre tunga arbetsuppgifter, också vid hög ålder. Och man ser det moderna industrisamhället som helt utblottat på släktskapsrelationer och grannskapsrelationer till stöd och vård av äldre.

Modern historisk forskning är på bred front sysselsatt med att pröva sanningshalten i denna generella föreställning om det gamla samhällets storfamilj och dess sociala funktion. Redan 1963 formulerade den amerikanske socialhistorikern William Goode tesen, att "storfamiljen" måste betraktas som "the classic family of Western nostalgia" (12). Flera forskare har senare visat, att kärnfamiljen dominerat i Västeuropa även i det förindustriella samhället (18, 17). I Uppsala arbe-

=====

Modern historisk forskning är på bred front sysselsatt med att pröva sanningshalten i den generella föreställningen om det gamla samhällets storfamilj och dess sociala funktion.

=====

tar en familjehistorisk forskningsgrupp, som undersöker familj och hushåll under olika stadier i individens livscykel (24). En annan, agrarhistoriskt inriktad uppsalagrupp har påvisat de varierande familjestrukturerna i olika områden med olika näringsgeografiska förutsättningar och skilda kulturmönster (11). En lundensisk studie har visat, att 20 % av hushållen i en agrar skånesocken i början på 1800-talet omfattade även en äldre förgeneration (19). Internationella historiska studier har även modifierat föreställningen om isolerade kärnfamiljer i industrisamhällen och påvisat förekomsten av släktrationer och frivilligt samboende till ömsesidig hjälp även i de växande industristäderna och i moderna tätorter (1, 2, 25, 20). Variationerna i de äldrandes sociala miljö är således betydande och generaliseringar vanskliga att göra.

Forskningsläget kan således karakteriseras som bestämt av ett växande framtidsrelaterat intresse för de äldrandes sociala miljö, där historikernas uppgift hittills främst varit att torpedera myter och generaliseringar om historiska samhällsformationers familjestruktur.

Forskningsproblemet

Granskar man den aktuella historiska forskningen om de äldre och deras sociala miljö i ett föränderligt samhälle, så framträder flera skilda förändringsprocesser, som är inbördes relaterade men vars komplicerade mönster ännu är högst ofullständigt kända. Låt mig snabbt skissera problemets olika dimensioner:

Inom *familjelivets* område kan man iakttaga en förändring som gäller föräldraskapet i livscykeln. Tiden för föräldraskapet var i det förindustriella samhället utsträckt över betydligt flera år i en människas liv: fler äldre mödrar födde flera barn och människor i 50-årsåldern hade därför ofta minderåriga att försörja. Det var också vanligt, att äldre far- och morföräldrar sörjde för barnbarn, särskilt för de utomäktenskapliga. I det moderna samhället är tendensen i stället den, att den barnproducerande perioden är kort och de medelålders och äldre upplever långa perioder av "barnfrihet". Alldeles uppenbart har denna

förändring i familjemönstret lett till en successiv segregering av de åldrande. Men utvecklingen har inte varit temporalt linjär och regionalt likformig. Skiftningarna i kulturmönstret är många och de är intressanta att söka förklara.

Inom *arbetslivets* område har man identifierat en liknande förändringsprocess: i det agrara samhället deltog de åldrande efter förmåga i olika sysslor — de lättare, de som inte krävde snabbhet eller styrka. Under trycket av teknologiska förändringar av produktionsprocessen och ökning av kravet på effektivitet segregerades de åldrande bort i det industriella samhället. Samtidigt skapades ett ökat utrymme för "fri tid". Spridningen av "pensioneringen" som kulturellt och ekonomiskt fenomen framstår därför som ett viktigt problem för socialhistorisk forskning.

Även inom *samhällslivet* kan man iakttaga en förändringsprocess. I det traditionella samhället ansågs vårdansvaret för de åldrande ligga inom familjen, släkten eller grannlaget. Det humanitära kravet på samhällets ansvar för de åldrande gällde i det preindustriella samhället endast de socialt utslagna, de fattiga. Liberalismens ideologi krävde att var och en svarade för sin egen trygghet, medan socialism och socialliberalism i det industriella samhället ställde allt större krav för de åldrandes räkning. Kombinationen av segregering ur familjegemenskap och ökade krav på samhället var förutsättningarna för den ökade institutionaliseringen av åldringsvården, som utsträcktes till allt fler grupper i samhället, oavsett ekonomiska behov.

Forskningsproblemet om de åldrandes miljö i ett föränderligt samhälle kan därför översiktligt beskrivas så, att det gäller att analysera hur förändringar i samhällets ekonomiska och teknologiska struktur påverkat — och i sin tur påverkats av — attityder och kulturmönster, när det gäller

.....

Det gäller att analysera hur förändringar i samhällets ekonomiska och teknologiska struktur påverkat attityder och kulturmönster när det gäller en åldersgrupp beroende av andras tid för vård och information.

.....

en åldersgrupp, som av biologiskt/psykologiska skäl blir alltmer beroende av andras tid för sin vård och sin information. Hypotetiskt kan man antaga, att skiftande flyttmönster varit en verksam faktor i själva den sociala och kulturella förändringsprocessen, eftersom flyttningarna ofta företogs i yngre åldrar och därmed löste upp generationshushållen.

Projektets framväxt

Impulsen till studiet av åldringarnas miljö i det föränderliga samhället fick jag redan 1970 under ett studieuppehåll i USA. Jag föreläste då bl a om emigrationen från Skandinavien till USA och kom därvid att ganska utförligt dröja vid de sociala konsekvenserna för de kvarvarande i hemlandet och särskilt då för de splittrade familjerna. I den amerikanska forskningsmiljön vid Harvard och vid Clark university, där jag vistades, var just då familjehistorisk forskning aktuell och under åren 1970—71 publicerades flera uppmärksammade arbeten om den amerikanska familjen i det förindustriella samhället. Speciellt intressant var den forskning kring barn och ungdom — senare också kring de åldrande — som den unga professorn Tamara K. Hareven vid Clark university utvecklade och vi planerade redan då, att någon gång sammankoppla våra respektive studier i ett gemensamt, komparativt projekt.

Ny stimulans till utveckling av projektet fick jag genom kontakter med professor Torsten Hägerstrand och hans medarbetare vid *Samarbetskommittén för långsiktigmotiverad forskning*. I det kunskapsinventerande arbete, som där bedrivs, skrev jag 1973 en explorativ studie, *Individuella tidshorisonter*, där individernas föreställningar om den kommande ålderdomens problem infördes som en förklaring till de olika former av planeringsbeteende, som kunde identifieras i historiskt material (21). Projektet avser att pröva några av de hypoteser, som den gången formulerades mera tentativt.

Inom samarbetskommittén har man bl a inriktat sig på forskning kring de beroende grupperna i det framtida samhället. En viss samplanering av de framtidsinriktade och de historiska delarna

Inom Samarbetskommittén för långsikt-
verad forskning har man bl a inriktat sig på
planeringen av forskning kring de beroende
grupperna i det framtida samhället.

av ett större projekt kring de åldrandes miljö har inletts. Typiskt för samarbetskommitténs arbete är, att valet av forskningsområden bestäms av problemens relevans för individerna i samtidens och framtidens samhälle. Denna målsättning svarar nära mot mina egna ambitioner och ger arbetet en speciell stimulans. Och sådana synpunkter har också väglett andra historiker, intresserade av de åldrandes miljö. I ett nyligen publicerat arbete skriver den amerikanske socialhistorikern Peter Stearns så här:

"Historians have made a still more tardy turn to any attention to the elderly" ... "Unlike other social scientists they were offered no public funds to support research until very recently. This is in part the historians' fault, for they resolutely refuse to define their research in terms of current public problems, lest they be relevant and helpful. In this sense the present book, a pilot effort, is an attempt to apply history in new ways. It brings its topic into the present day. It suggests policy needs and possibly even policy solutions, thus bridging the gap between social history and sociology." (26)

Projektet har således växt fram mycket långsamt och befinner sig ännu i vissa delar på planeringsstadiet. Eftersom kopplingen mellan historisk forskning och samhällsvetenskaplig varken materialmässigt, teoretiskt eller metodologiskt är gjord i en handvändning, krävs noggrann förberedelse, innan empiriska studier i större omfattning påbörjas.

Projektets delstudier

Projektets successiva utveckling har medfört en viss uppspaltning i delstudier, avsedda att genomföras av olika forskare.

I) Projektet har inletts med en metodutvecklande studie, som utarbetas vid Statistiska institutonen i Lund och som avser att finna mått på rela-

tionstätheten i individernas kontaktnät i ett bestämt område och under förändrade historiska betingelser. Här isoleras inte de åldrande som en särskild grupp utan hela befolkningen studeras, så att förändringar i relationstätheten under livscykeln kan beskrivas. Bakom den här delen av studien ligger föreställningen, att den åldrande människans möjligheter att uppnå trygghet är beroende av vilka kontakter hon förfogar över till människor som lever i hennes närsamhälle.

II) Den andra — och mest tidskrävande delen — av studien är en omfattande insamling av data för de åldrande, anknuten till individnivån. Avsikten är att följa de åldrande inom ett och samma geografiska område under en längre period. I den delen av arbetet kommer inte bara demografiska data att inkluderas utan även sociala, ekonomiska och juridiska data — t ex undantagskontrakt, testamenten, bouppteckningar. För att minska arbets- och tidsåtgången kommer denna del av undersökningen att anknytas till redan befintliga "databanker" med historisk-demografiska data — dels Karl-Arvid Edins efterlämnade datamaterial, dels materialet vid databanken i Umeå, varefter systematiska tilläggsexcerperingar skall utföras för att ge information utöver kyrkoboksmaterialet, som är huvudmaterialet i databankerna.

III) Vidare arbetar vi med en studie, där en viktig faktor i det moderna samhällets framväxt isoleras och relateras till de åldrandes miljö, nämligen omflyttningen. Det är välkänt att industrialiseringen har utlöst nya mönster i den omflyttning som alltid förekommer — och av naturliga skäl måste förekomma — i ett samhälle (13). Följden av att yngre årsklasser flyttar in mot städer och tätorter och äldre flyttar ut mot glesbygder med lägre levnadsomkostnader och bättre grannkontakter kan avläsas på aggregerad nivå i form av relativt sett större åldringsgrupper på landsbyg-

*Yngre årsklasser flyttar in mot städer och
tätorter och äldre flyttar ut mot glesbygder
med lägre levnadskostnader och bättre grann-
kontakter.*

den. Speciellt intressant är att relatera omflyttning till konjunkturen och bostadskonjunkturen, eftersom det i amerikanska undersökningar visat sig, att de åldrandes möjligheter att påverka sin sociala miljö skiftar med konjunkturen (6).

På individnivå framträder effekten i olika bostadsorter för de olika generationerna i en familj — eller med den term som används i projektet — i lägre relationstäthet. Genom en intensivbearbetning av familjer som uppvisar detta mönster — bortflyttande unga eller återvändande gamla — skall ett försök göras att finna om detta påverkat de åldrandes livssituation i sådan utsträckning, att det kan avläsas i sjukdomsbild, dödsorsaker och överlevnadstid i social ensamhet. Därvid kommer vi också att beakta, i vilken utsträckning en äldre generation flyttat efter sina barn till nya områden och om detta lett till återupprättad familjesammanhållning i hushåll och gemensam bostad.

Under förutsättning att projektet kan förvärva ekonomiska och personella resurser i tillräcklig utsträckning kommer ytterligare tre delstudier att genomföras.

Den första av dessa tilläggsstudier avser de åldrandes utbildningsnivå i relation till deras vuxna barns utbildningsnivå. Enligt en modern teori kan begreppet "social förändring" bäst studeras och förklaras genom generationsbundna förändringar i individernas erfarenheter med hänsyn till utbildning och arbetslivserfarenhet. Denna teori borde kunna prövas genom en studie av när de största skillnaderna uppkom mellan olika generationers livserfarenheter.

Den andra tilläggsstudien är en granskning av avgången ur arbetslivet. Genom internationell forskning vet vi att de åldrandes utestängning från arbetslivet haft mycket olika former under olika skeden i moderniseringsprocessen och att dessa former i sin tur sammanhänger med industriarbetets tekniska nivå och de underliggande företagsekonomiska kalkylerna. Däremot saknas svenska studier över hur den svenska industrin med sin tidiga placering i glesbygd hanterat detta problem.

Den sista tilläggsstudien, slutligen, är idéhistoriskt inriktad och skall belysa förändringen av attityderna till de åldrande sådana de återspeglas

i det dagspolitiska materialet — i sockenstämmo-protokoll, i rikspolitiska debatter, i journalistiska och samhällskritiska inlägg, i litteratur och i bild.

I samarbete med projektet kommer också en mera institutionellt inriktad studie att genomföras vid *Gerontologiskt centrum* i Lund, där arbetet redan påbörjats. Avsikten är att studera hur politiska intentioner genomförs på lokalplanet och vilka restriktioner som finns i den lokala miljön. Detta projekt kommer att kunna dra nytta av flera påbörjade historiska undersökningar om lokal fattigvård och åldringsvård i 1800-talets svenska samhälle — publicerade eller under arbete (5, 7, 9).

Självkritik och självförsvar

Det finns forskare som hävdar, att det är viktigt att i historiska studier inte definitionsmässigt avgränsa de åldrande som en avskild grupp utan behandla åldrandet som ett led i "the life course". Anledningen är främst att varje generation åldrande formulerar sin livsstil utifrån sina egna erfarenheter under de tidigare faserna av sitt vuxna liv. Familjecykeln definieras som en process, ett biologiskt betingat förändringsförlopp (14). Från sådana utgångspunkter skulle en koncentrerad på de åldrandes miljö vara mindre lyckad. När en sådan avgränsning ändå valts som startpunkt för projektet är anledningen, att de åldrande — liksom barnen — är en *beroende* grupp, som inte på egna villkor väljer sin miljö utan ofta måste acceptera sitt öde i brist på andra alternativ. I det läget framstår det som angelägnare att betona avgränsningen av en åldersspecifik grupp än att hålla alla livsfaserna under observation. Huvudfrågan för hela projektet om de åldrandes sociala miljö under olika samhällssituationer är nämligen: vilka alternativ stod till buds för lösningen av de åldrandes problem inom olika samhällsskikt, vilka alternativ har man valt — om överhuvudtaget en valmöjlighet fanns — och vilka har konsekvenserna varit för en grupp med låg röstvolym i det framväxande välfärdssamhällets kör av rop på förbättrade livsvillkor.

Det är uppenbart, att de åldrandes problem i dagens och morgondagens samhälle i första hand

.....
I historisk forskning uppmärksammas numera ofta de icke avsedda följderna av mänskligt handlande.
.....

är ett forskningsområde för socialmedicin, gerontologi och nutidsorienterad samhällskunskap. En kritiker har rätt att ställa frågan, vad en historisk undersökning kan bidra med till lösning av framtidens problem. Svaret är, att historisk forskning skulle kunna ge ökad förståelse för det komplicerade samspelet mellan olika faktorer och för dynamiken i själva förändringsprocessen. I historisk forskning uppmärksammas numera ofta de icke avsedda följderna av mänskligt handlande — och de åldrandes vårdkris är ett typiskt problem av den karaktären. Vidare skulle historisk forskning kunna kritiskt pröva de nostalgiska myter om ett förindustriellt samhälles fördelar, som florerar i den moderna debatten. Redan nu ifrågasätter historiker inte bara föreställningen om storfamiljsamhället utan också föreställningen om bristen på släktskapsrelationer i en urbaniserad miljö. Det kan då vara rimligt att också pröva föreställningarna om tregenerationshushållets vårdfunktioner med hänsyn tagen till de olika klasserna i samhället och föreställningen om de patriarkaliska relationernas fördelar för den åldrande arbetskraften inom storjordbruk och tidig industri. Frapperande i de historiska studier som hittills framlagts är variationsrikedomen och föränderligheten i de former för socialt liv som de åldrande varit infogade i. Det framstår också som en viktig uppgift för historisk forskning att sakligt pröva under vilka premisser äldre vårdssystem för åldrande fungerade — eller m a o vilka förutsättningarna är för att vi med framgång skall kunna återupptaga och levandegöra äldre och numera fallna alternativ till institutionaliserad åldringsvård.

Till slut kan man peka på ytterligare en funktion som den historiska forskningen fyller, nämligen att rikta sig till de åldrande själva och bidra till att öka deras förståelse för sin egen situation. När underprivilegierade grupper — industrisam-

hällets kvinnor eller färgade i USA — slutit sig samman och formulerat sina problem och sina krav, har dessa strävanden ofta utlöst en längtan efter en "historia", en önskan om att vinna självförståelse genom att söka efter gruppens kultur-mönster och sociala villkor under andra tider med andra betingelser. Detta skulle kunna äga giltighet även för de åldrande. "I would like to believe that historical consciousness can aid this selfunderstanding for people for whom the past has unusual reality", skriver Stearns. Och han tillägger "The subject is too vital for the usual game of historians simply writing to other historians". I den andan hoppas jag att projektet om de åldrandes miljö i ett föränderligt samhälle skall kunna arbeta och föra ut sina resultat.

REFERENSER

- (1) *M. Anderson*, *Family Structure in Nineteenth Century Lancashire*. Cambridge 1971.
- (2) *M. Anderson*, "Household structure and the industrial revolution; midnineteenth-century Preston in comparative perspective" i *Household and Family in Past Time*, ed., P. Laslett, Cambridge 1972.
- (3) *W. A. Achenbaum*, "The Obsolescence of Old Age in America 1865—1914". *Journal of Social History*, Fall 1974 ss. 47—62.
- (4) *P. Ariès*, *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. 1960. Eng. övers. 1962.
- (5) *C. O. Cederlund*, "Undantagsinstitutionen i Mönsterås socken 1860—1960" i *Stranda härads hembygdsförenings årsskrift 1962—64*, ss. 19—48.
- (6) *H. Chudacoff and T. K. Hareven*, "The later years of life and the family cycle". Paper of the MSSB Conference on the Family Cycle, July 1974.
- (7) *T. Ekelöf*, Omsorgen om barn och gamla under förra seklet. *Socialmedicinsk tidskrift* 1975: 5, ss. 358—360.
- (8) *S. Dyrvik*, "Framtida høyre dei gamle til" i *Syn og Segn*, 1974: 2, ss. 67—74.
- (9) *A. M. Fällström*, *Pauperismen och samhällsutvecklingen*. Göteborg 1974.
- (10) *P. Gahrton*, *Upp till kamp, pensionärer*. Stockholm 1972.
- (11) *D. Gaunt*, "Familj, hushåll och arbetsintensitet" i *Scandia*, 1976: 1, ss. 32—59.

- (12) *W. Goode*, *World Revolution and Family Patterns*. New York 1963.
- (13) *B. Gullberg and B. Odén*, "AID Analysis and Migration History" i *SEHR XXIV*: 1, 1976, ss. 1—27.
- (14) *T. K. Hareven*, "The Family as Process: The Historical Study of the Family Cycle" i *Journal of Social History*. Spring 1974, ss. 322—329.
- (15) *T. K. Hareven*, "The Last Stage: Historical Adulthood and Old Age" i *Daedalus*, Fall 1976, ss. 13—27.
- (16) *T. Hägerstrand*, *Om en konsistent, individorienterad samhällsbeskrivning för framtidsstudiebruk*, Ds Ju 1972: 25.
- (17) *H. Chr. Johansen*, *Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede*. Odense 1975.
- (18) *P. Laslett*, *The World We Have Lost*. New York 1965.
- (19) *A. C. Meurling*, "Studier i en skånsk husförhörslängd", i *Historia och samhälle*. Studier tillägnade Jerker Rosén. Lund 1975.
- (20) *J. Modell and T. K. Hareven*, "Urbanization and the Malleable Household" i *Journal of Marriage and the Family*, XXXV, 1973, ss. 467—479.
- (21) *B. Odén*, "Individuella tidshorisonter" i *Forskare om befolkningsfrågor*, ss. 88—153. Stockholm 1975.
- (22) *L. Ohlsson*, "Barn- och ungdomsarbete i svensk industri 1860—1970" i *Scandia* 1974, s. 228—244.
- (23) *M. W. Riley and A. Foner*, *Aging and Society*, Vol. I, *An Inventory of Research Findings*. New York 1968.
- (24) *J. Rogers and I Eriksson*, *A Proposal for a Research Strategy*. Stencil, Uppsala 1976.
- (25) *Samfunnsendring og sosialpolitikk*, Rapport fra Nord-Odalprosjektet. Oslo 1973.
- (26) *P. N. Stearns*, *Old Age in European Society*. London 1977.
- (27) *S. Thiberg* i artikel i *Sv. D.* 28/12 1966 i kritik av G. Biörck.

Fotoprint kan

BLANKETTER

Distinkt tryck på högklassigt papper, rätt pris och omgående leverans är orsaken till att allt fler läkare och sjukvårdsinrättningar anlitat vår blankettservice.

Några blankettproblem får Ni aldrig, om Ni vänder Er till oss. Vi är utrustade att utveckla och tillverka för Er passande blanketter, att användas i de rutiner som ingår i såväl vård som administration.

Välkomna med Era beställningar och förfrågningar.

Tryckeriaktiebolaget

fotoprint

Kungsbacka

Tel. 0300/110 00-1-2

NYUTKOMNA BÖCKER!

HÅKAN JENNER – ANN ERIKSSON –
AGNETA IWANSON

RAPPORT FRÅN ETT TERAPEUTISKT SAMHÄLLE.

Tre psykologer har utvärderat verksamheten vid Hindbyhemmet i Malmö, ett terapeutiskt samhälle för missbrukare.

BENGT BÖRJESON
BEHANDLINGEN

Rapport från en familjeterapi med alkoholskadade föräldrar. "Behandlingen" är utförd på Barnbyn Skå.

AWE / GEBERS